

ERFGOEDHUIS·ZH
jaarverslag
2015

Voorwoord

Voor u ligt het jaarverslag 2015 van het Erfgoedhuis Zuid-Holland (EGH), de uitvoerende erfgoedorganisatie van het erfgoedbeleid van de provincie Zuid-Holland (PZH). In maart 2015 vonden de provinciale verkiezingen plaats. De uitslag in Zuid-Holland betekende een voortzetting van de coalitie en het bestaande beleid. Het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 met de titel “Zuid-Holland: slimmer, schoner en sterker” is daar de weerslag van. Op het vlak van erfgoed wordt de ingeslagen weg, met aandacht voor de erfgoedlijnen als ruimtelijke structuren in het landschap, voortgezet. Daarbij worden enkele accenten gezet. Zo is er meer aandacht voor de thema’s molens (molenbiotopen en groot onderhoud), herbestemming en archeologie en publieksbereik.

Opbouw jaarverslag

Dit verslag biedt een overzicht van de activiteiten en werkzaamheden die EGH in 2015 heeft uitgevoerd. Het verslag volgt de opbouw van het Werkplan 2015 en bepaalt zich tot de noodzakelijke feiten. Er zijn een paar toegevoegde taken geweest, zoals het maken van een stakeholdersanalyse en de ondersteuning van de Nationale Archeologiedagen. Het verslag start met het ‘Beleven van Erfgoed’, waarbinnen de activiteiten voor de erfgoedlijnen een belangrijk aandeel vormen. Buiten de erfgoedlijnen wordt op uiteenlopende manieren gewerkt aan publieksbereik.

Vervolgens worden de activiteiten voor ten behoeve van het ‘Beschermen en benutten van Erfgoed’ beschreven. Hieronder vallen de ondersteuning van (wettelijke) erfgoedtaken voor gemeenten, activiteiten op gebied van archeologie, activiteiten op gebied van cultuurhistorische waarden en ruimtelijke kwaliteit en ook het Molennetwerk ZH.

Daarnaast werkt EGH samen met het Zuid-Hollands Landschap (ZHL) binnen de stichting Landschap en Erfgoed Zuid-Holland, die in januari 2015 is opgericht. In dit jaarverslag aandacht voor De Groene Motor, het provinciale programma voor de ondersteuning van vrijwilligers die actief zijn in het landschap of met erfgoed. Een volledig jaarverslag van LEZH is te vinden op de website www.landschapenerfgoedzuidholland.nl.

EGH voert – naast de activiteiten die binnen de boekjaarsubsidie vallen – ook aanvullende opdrachten uit voor PZH, zoals de ondersteuning van het Archeologiehuis ZH. Daarnaast vallen de werkzaamheden van de Monumentenwacht ZH – onderdeel van EGH – onder de betaalde dienstverlening, evenals opdrachten die EGH uitvoert in opdracht van o.a. fondsen, gemeenten en musea.

Tot slot

De personeelsformatie werd stabiel gehouden en in 2015 heeft EGH de ANBI status gekregen. Een opvallend feit in 2015 was daarnaast de directeurswisseling in september. Andries Ponsteen ging met pensioen en is opgevolgd door Judith Tegelaers. Naast dit feitelijke jaarverslag heeft het EGH een publieksverslag gemaakt, een fotorapportage met kerngetallen, dat op de website te vinden is, zie www.erfgoedhuis-zh.nl/jaarverslag. Voor financiële gegevens kan men de Jaarrekening 2015 raadplegen.

Inhoud

A.	<i>Beleven van Erfgoed</i>	4
A1.	<i>Erfgoedlijnen: Algemene activiteiten</i>	4
A2.	<i>Erfgoedlijnen: Diensten en projecten per erfgoedlijn</i>	6
A3.	<i>Beleving door publieksbereik</i>	11
B.	<i>Beschermen en benutten van erfgoed</i>	12
B1.	<i>Ondersteuning (wettelijke) erfgoedtaken gemeenten</i>	12
B2.	<i>Archeologie</i>	14
B3.	<i>Cultuurhistorische waarden en ruimtelijke kwaliteit</i>	15
C.	<i>Samenwerken in 'Landschap en Erfgoed'</i>	18
D.	<i>Monumentenwacht</i>	19
E.	<i>Overige betaalde dienstverlening</i>	20

A. Beleven van Erfgoed

Het grootste deel van haar beschikbare uren, namelijk 71%, wordt door EGH ingezet op de *beleving* van erfgoed. Hieronder valt in de eerste plaats de ondersteuning van de erfgoedlijnen: de ondersteuning van de zeven erfgoedtafels, de communicatie onderling en met het publiek via de website www.geschiedenisvanzuidholland.nl en het maken van educatieve programma's op alle erfgoedlijnen. Halverwege 2015 is aan EGH gevraagd om een stakeholdersanalyse van de erfgoedtafels te maken. Deze is toegevoegd aan het verslag van algemene activiteiten rond de erfgoedlijnen (A1). Daarnaast heeft EGH in 2015 dertien projecten uitgevoerd op de erfgoedlijnen en is betrokken geweest bij zeven projecten van stakeholders (A2). Een kleiner onderdeel van de *beleving van erfgoed* wordt gebruikt voor publieksbereik buiten de erfgoedlijnen. Zo ondersteunt EGH erfgoedinstellingen met het vergroten van publieksbereik, wordt jaarlijks de archeologische kroniek gemaakt en de (archief)collectie Zuid-Holland gepromoot (A3).

A1. Erfgoedlijnen: Algemene activiteiten

De algemene activiteiten rond de erfgoedlijnen zijn onder te verdelen in communicatie, erfgoededucatie en overige diensten.

Communicatie

Website

De website www.geschiedenisvanzuidholland.nl is in 2015 in totaal 112.679 keer bezocht, een stijging van het aantal bezoekers met 22 % ten opzichte van het jaar ervoor. Daarmee bereikte het EGH nagenoeg het streefaantal van 120.000 bezoekers. Om in kaart te brengen hoe de site kan worden geoptimaliseerd voor het brede publiek is in het voorjaar van 2015 een gebruikersonderzoek uitgevoerd. Hieruit bleek onder meer dat de potentiële gebruikers zeer veel interesse hadden in verhalen over erfgoed en geschiedenis en dat ook informatie over het bezoeken van erfgoed op veel enthousiasme kon rekenen. Voor informatie over restauraties, projecten en bijvoorbeeld sprekers bleek veel minder belangstelling te bestaan. Op basis hiervan is het redactionele beleid aangescherpt, en is www.geschiedenisvanzuidholland.nl nog meer dan voorheen een publiekssite geworden. Aanpassingen zijn uiteraard na overleg met PZH gedaan.

Sociale media

Daarnaast onderhoudt EGH voor verschillende erfgoedlijnen sociale media-kanalen: Pinterest en Twitter voor Geschiedenis van Zuid Holland, LinkedIn, Pinterest en Facebook voor Atlantikwall, Facebook en Twitter voor de Trekvaarten en ook is een start gemaakt met Facebook en Twitter voor de Oude Hollandse Waterlinie.

Nieuwsbrieven

EGH stelt verstuurd in 2015 de volgende nieuwsbrieven voor de Erfgoedtafels: Landgoederenzone (4x per jaar), Goeree-Overflakkee (2x per jaar), Oude Hollandse Waterlinie (2x per jaar), Limes (4x per jaar).

Artikelen en advertenties in Monumentaal

In 2015 zijn zes artikelen van ieder 1500 woorden geplaatst over de erfgoedlijnen in het publiekstijdschrift Monumentaal, een magazine over 'wonen, werken en ontspannen in klassieke ambiance' dat in een oplage van 6.000 exemplaren verschijnt. Daarnaast zijn vier advertenties geplaatst ter promotie van events rond de erfgoedlijnen.

Erfgoededucatie

Vervolg ontwikkeling onderwijspakketten

In 2015 werd een vervolg gegeven aan de reeds ontwikkelde onderwijspakketten. Voor Goeree-Overflakkee betekende dat een tweede Havendag junior, die nu op twee locaties op het eiland plaatsvond op 5 en 19 juni. Voor de Atlantikwall werd de ZH versie van de educatieve film afgemaakt. De film ging in première tijdens een landelijke bijeenkomst in het Museon in Den Haag. De mensen die werkzaam zijn bij één van de Atlantikwallmusea in ZH zijn met workshops en trainingen voorbereid op de ontvangst van scholen en andere bezoekers. Ook werd de filmversie voor de andere kustprovincies Zeeland, Den Haag, Noord-Holland en Friesland voorbereid. Bij Erfgoedlijn Waterdriehoek is het project *Werk aan de Merwede* voor het voortgezet onderwijs afgerond. Dit project is een goede leidraad, maar er moet meer aandacht worden besteed aan de marketing richting de scholen. EGH gaat dit in 2016 oppakken zodat dit goede basismateriaal ook daadwerkelijk wordt gebruikt. Bij de Erfgoedlijn Trekvaarten bleek dat het lespakket *Varen net als Toen* te prijzig is voor het onderwijs. Met PZH is afgesproken dat EGH in 2016 met een oplossing voor dit probleem zal komen.

Vorbereiding nieuwe projecten

In 2015 zijn drie nieuwe lesprojecten voorbereid, met ieder zowel een les op school als een belevingsles buiten de deur. Deze projecten, voor de erfgoedlijnen Limes, Oude Hollandse Waterlinie en het Leerplan Watereducatie, zijn opgestart maar door personele omstandigheden nog niet afgerond. In overleg met PZH is afgesproken dat de afronding en presentatie van deze projecten in 2016 plaatsvindt. In 2015 werd samen met Stichting Groene Hart een start gemaakt met de voorbereiding van een scholendag voor het basisonderwijs op Fort Wierickerschans in 2016, met als thema de Oude Hollandse Waterlinie. Daarnaast was EGH als projectleider betrokken bij het opstellen van een Kader voor Watereducatie voor vijf organisaties, te weten Werelderfgoed Kinderdijk, Bezoekerscentrum Biesbosch, Nationaal Baggermuseum, Weizigt en IVN. Onderdeel van dit project is de marketing en promotie van dit integrale plan voor Watereducatie. Hiervoor zijn in 2015 de eerste stappen gezet.

Begeleiding schoolbezoeken

Daarnaast stak EGH energie in het begeleiden van de erfgoedinstellingen/partners om schoolbezoeken voor te bereiden, waarbij de (her)opbouw van duurzame relaties met scholen een belangrijk streefpunt is. Contacten binnen de VO-scholen werden uitgebreid en educatief materiaal dat in het kader van de Erfgoedlijnen werd ontwikkeld is op de publiekswaarde www.geschiedenisvanzuidholland.nl ter beschikking gesteld. Met ProBiblio is de afspraak dat beide organisaties in afstemming met elkaar hun onderwijsproducten samenstellen en op locatie de lokale bibliotheken betrekken bij de uitvoering van de erfgoededucatie gecontinueerd.

Overige diensten

Samenwerking ProBiblio

In het kader van de Erfgoedlijnen is op diverse manieren samengewerkt met ProBiblio. Zo heeft één van de collectiespecialisten van ProBiblio per Erfgoedlijn een toegankelijk overzicht met boeken- en mediatips (apps, games, websites) aangeleverd dat op www.geschiedenisvanzuidholland.nl is geplaatst. ProBiblio heeft in samenwerking met DOK (Delft) het zogenaamde 'Verhaal Lokaal' ontwikkeld. Dit is een applicatie voor multitouchtafels in bibliotheken die zich richt op omgevingsgeschiedenis. De doelgroep is vooral jongeren, maar ouderen zullen dit zeker ook interessant vinden. Om de link met de erfgoedlijnen te leggen worden speciale erfgoedverhalen samengesteld over relevante erfgoedlijnen. Een eerste pilot is in november 2015 gestart, in samenwerking met en ten behoeve van de Bibliotheek aan de Vliet in Voorburg. Deze pilot behandelt de Trekvaarten in het algemeen en de Vliet in de nabijheid van Leidschendam/Voorburg in het bijzonder. Bovenstaande activiteiten werden georganiseerd omdat twee geplande projecten met ProBiblio niet doorgingen: een geplande 'kenniscirkel' over erfgoed van ProBiblio voor bibliotheekmedewerkers, die plaats zou vinden bij het Erfgoedhuis, werd geannuleerd wegens te weinig aanmeldingen. Vervolgens werd van verdere kenniscirkels afgezien. Van de service Sprekersgids werd dermate weinig gebruik gemaakt dat we deze van de website hebben verwijderd.

Provinciale Erfgoeddag 2015

In oktober vond de jaarlijkse Erfgoeddag plaats op Lijm & Cultuur in Delft met als thema 'Nu voor Later'. Ook in 2015 werd de Erfgoeddag gekoppeld aan een plenaire bijeenkomst voor alle tafeldeelnemers van de zeven erfgoedlijnen. Gedeputeerde Rik Janssen opende de erfgoeddag en was aanwezig tot de lunch, waardoor hijzelf ook in staat was om niet alleen de discussie over 4 jaar Erfgoedlijnen te volgen, maar hier ook direct op te reageren. Dit pro-actieve onderdeel gaf een energieke bijdrage aan de dag. Zowel in de plenaire als de deelsessies ging de aandacht uit naar herbestemming en duurzame ontwikkeling van erfgoed. Een zeer actueel onderwerp, getuige de ruim 250 deelnemers aan het congres. Onder de sprekers waren reisjournalist en programmamaker Jelle Brandt Corstius en Sr. Director van het National Trust, Simon Murray. De dag werd zeer goed beoordeeld in de evaluatie onder deelnemers. Tevens nam tijdens de slotborrel voormalig Erfgoedhuisdirecteur Andries Ponsteen afscheid van zijn netwerk. Sfeer en weer maakten de Erfgoeddag tot een zeer geslaagde bijeenkomst.

Stakeholdersanalyse

Op verzoek van PZH werd ten behoeve van de gedeputeerde en de onafhankelijke tafelvoorzitters een stakeholdersanalyse gemaakt van alle erfgoedlijnen. Hierbij werd over de periode december 2012 tot april 2015 in beeld gebracht welke stakeholders per erfgoedlijn participeren en welke belangen zij vertegenwoordigen en werd geanalyseerd of er partijen ontbreken en of er overlappende overlegstructuren bestaan. Tevens werd bekeken in hoeverre doelstellingen zoals deze zijn verwoord in de Stip op de horizon verwezenlijkt zijn.

A2. Erfgoedlijnen: Diensten en projecten per erfgoedlijn

Naast de algemene activiteiten voor de Erfgoedlijnen is EGH nauw betrokken bij de verschillende erfgoedtafel en zijn in 2015 verschillende projecten op de erfgoedlijnen uitgevoerd. Hier volgt een opsomming per erfgoedlijn.

Erfgoedlijn Atlantikwall

Ondersteuning Erfgoedtafel

EGH verzorgde het secretariaat van de Erfgoedtafel, de voorbereiding en verslaglegging, alsmede de ondersteuning van de voorzitter en de projectleider bij de beoordeling van subsidieaanvragen. Ook een Facebookpagina en een Twitteraccount werden door EGH actief bijgehouden.

Project Atlantikwallfilm

In samenwerking met Filmproducent Ars Longa is een twintig minuten durende film geproduceerd over de Atlantikwall voor het basisonderwijs. Deze film maakt deel uit van het educatiepakket *De Verborgene Grens* en werd op 30 oktober 2015 onder grote belangstelling en in aanwezigheid van een schoolklas en de gedeputeerden uit Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland in het Museon gepresenteerd. Deze film betreft een eerste Zuid-Hollandse versie en wordt vertoond bij deelnemende instellingen (bunkermusea, scholen en het Haagse Museon) wanneer scholen op bezoek komen in het kader van dit lespakket. Versies voor andere provincies (Zeeland, Noord-Holland en Friesland) en voor de gemeente Den Haag volgen in 2016. Erfgoedhuis ZH is verantwoordelijk voor de landelijke film.

Rapport Bunkers & Natuurwaarden

In opdracht van PZH (Bureau CVT en afdeling groen gezamenlijk) werd in februari /maart een rapportage opgesteld naar de mogelijkheden van vergroting van erfgoedbeleving bij Atlantikwall-bunkers met inachtneming van de natuurwaarden. Een externe onderzoeker heeft een inventarisatie gemaakt bij terreinbeheerders en –gebruikers naar mogelijkheden, beperkingen en randvoorwaarden. Dit resulteerde in het rapport 'Bunkers en Natuur: Vreedzaam Samenleven'. Dit rapport is onder de stakeholders van de erfgoedtafel verspreid en vormt de basis voor nadere gesprekken met natuurorganisaties zoals de Zoogdierenwerkgroep.

Erfgoedlijn Trekvaarten

Ondersteuning Erfgoedtafel

EGH nam deel aan alle vergaderingen en ondersteunde de voorzitter en de projectleider bij agendabeheer, inhoudelijke kwesties en het beoordelen van subsidieaanvragen. Er verscheen 1 nieuwsbrief. Een Facebookpagina en Twitteraccount werden actief door EGH bijgehouden.

Project Historische Atlas van de Schie

EGH ontwikkelde samen met de Erfgoedtafel het project *Historische Atlas van de Schie*. Aan dit project neemt ook de RCE deel, met zowel inzet van uren, als geld (€ 50.000 voor 2014-2016). Het doel is een publicatie die in 2016 het licht zal zien. Voorbereidende werkzaamheden zoals veelvuldig redactieoverleg met de schrijvers en het laten maken van foto's, ook d.m.v. drones, werden in 2015 uitgevoerd.

Project Erfgoedkaart Trekvaarten

In opdracht van de Erfgoedtafel werd een Erfgoedkaart Trekvaarten ontwikkeld en geproduceerd. Dit vouwblad toont de gehele erfgoedlijn op een kaart, met daarbij vele afbeeldingen en een geschreven toelichting van de historische achtergronden en de benoemde erfgoedlocaties. De kaart is gemaakt in een oplage van 6.000 ex. en kwam in oktober 2015 gereed. De meeste kaarten zijn via ProBiblio en (erfgoed-)instellingen langs de trekvaarten verspreid. Een bewerkte digitale versie van de kaart kan worden gedownload via www.trekvaarten.nl

Erfgoedlijn Waterdriehoek

Ondersteuning erfgoedtafel

EGH ondersteunde de voorbereiding van de 3 bijeenkomsten van deze Erfgoedtafel en nam ook aan de bijeenkomsten deel. De erfgoedtafel is in 2015 3 maal bijeengekomen. EGH was vertegenwoordigd tijdens de bijeenkomsten.

Werkbezoeken

Op 3 augustus werd een werkbezoek gebracht aan De Landwinkel in Papendrecht. Op deze locatie bevinden zich nog resten van het Huis te Papendrecht in de vorm van in het dijktaalud ingelaten keldergewelven. De eigenaren willen de gewelven restaureren, een nieuwe functie geven en zo mogelijk voor het publiek toegankelijk maken. EGH heeft de eigenaren geadviseerd en in het verlengde hiervan met de gemeente gesproken over deelname aan de erfgoedtafel Waterdriehoek.

Project Waterpaspoort

In opdracht van de tafel is een Waterpaspoort voor kinderen, inclusief stempels en toebehoren, ontwikkeld en geproduceerd. Zestien erfgoedinstellingen plus de Waterbus en de regionale VVV participeerden in dit project en droegen ook financieel bij. Het paspoort werd in juli gelanceerd in Weizigt in Dordrecht, en op 27 november vond een terugkombijeenkomst plaats, waar prijswinnende kinderen die minimaal vijf erfgoedlocaties uit het paspoort hadden bezocht, door St. Nicolaas werden beloond met een oorkonde en een cadeautje. Deze slothappening vond plaats in het Baggermuseum in Sliedrecht. De oplage van het paspoort bedraagt 10.000 ex, de meeste exemplaren zijn inmiddels verspreid via de VVV Zuid-Holland-Zuid, via Probiblio en via de erfgoedinstellingen zelf.

Erfgoedlijn Goeree-Overflakkee

Ondersteuning Erfgoedtafel

EGH ondersteunde de voorbereiding van enkele bijeenkomsten van deze Erfgoedtafel en nam ook aan de bijeenkomsten deel. Op de speciale "benen-op-tafel-bijeenkomst" (toekomstreflectie) van 18/12 speelde EGH een actieve en coördinerende rol. Er zijn 2 nieuwsbrieven verstuurd naar de Erfgoedlijn Goeree-Overflakkee, door EGH geredigeerd en samengesteld.

Project Erfgoedkaart Goeree-Overflakkee

In opdracht van de erfgoedtafel is een Erfgoedkaart Goeree-Overflakkee ontwikkeld en geproduceerd, in samenwerking met het Streekarchief. Dit vouwblad toont de gehele erfgoedlijn op een kaart, met daarbij vele afbeeldingen en een geschreven toelichting van de historische achtergronden en de benoemde erfgoedlocaties. Doelgroepen zijn (potentiële) bewoners en toeristen. Op uitdrukkelijk verzoek van de tafel is de kaart in drie taalversies gemaakt (NL, D, E). De totale oplage bedraagt ruim 10.000 exemplaren. De kaart wordt voornamelijk verspreid via de VVV in Ouddorp en andere instellingen op Goeree-Overflakkee.

Erfgoedlijn Landgoederenzone

Ondersteuning erfgoedtafel

Erfgoedhuis Zuid-Holland ondersteunt de leden van de erfgoedtafel (het aanleveren van informatie, beeldmateriaal, het verlenen van hand- en spandiensten etc.). Daarnaast is EGH houder van een aantal projecten (zie hieronder). Er waren in 2015 drie bijeenkomsten van de erfgoedtafel. In 2015 werden drie digitale nieuwsbrieven samengesteld door EGH. Er zijn werkbezoeken gebracht aan Dorrepaal te Leidschendam en Ockenburgh, Den Haag.

Project Landgoedpaspoort

Ook in 2015 was het nog mogelijk om bij de kastelen, landgoederen en buitenplaatsen die in het Landgoedpaspoort staan stempels te verzamelen. Evenals in 2014 werden de kinderen die een scan van hun stempelbladen van hun paspoort hadden ingestuurd ontvangen op Hofwijck te Voorburg. Dit vond plaats op 27 november. De kinderen werden ontvangen door Constantijn Huygens en ontvingen van hem het predicaat jonkvrouw of werden tot ridder geslagen (met oorkonde). Er waren zeventien kinderen met hun ouders aanwezig.

Project Dag van het Kasteel 2015

De Dag van het Kasteel is een initiatief van de Nederlandse Kastelenstichting en vindt ieder jaar plaats op tweede pinksterdag (25 mei 2015). De Erfgoedlijn Landgoederenzone sluit hier op aan door het gecoördineerd organiseren van activiteiten op tal van locaties in de landgoederenzone. In 2015 namen 14 kastelen, landgoederen en buitenplaatsen in de landgoederenzone deel aan de *Dag van het Kasteel*. Op 8 januari is overleg hierover gevoerd met de Nederlandse Kastelenstichting en zijn werkafspraken gemaakt. De Projectgroep kwam zes maal bijeen, de laatste maal ter evaluatie van de dag. De Dag van het Kasteel werd officieel geopend door gedeputeerde Han Weber op Ockenburgh. Wassenaar kende een eigen opening die werd verricht door burgemeester Jan Hoekema, tevens voorzitter van de erfgoedtafel Landgoederenzone Zuid-Holland. De dag werd afgesloten in de Drakenzaal van Kasteel Oud-Poelgeest te Oegstgeest, wederom door gedeputeerde Han Weber, in aanwezigheid van onder meer voornoemde Jan Hoekema en de wethouder van Oegstgeest Jos Roeffen. Het aantal bezoekers overtrof ruimschoots de verwachtingen. Het streven was 7.000 bezoekers te trekken. Het werden er 16.255. Op de locaties waren tal van vrijwilligers zowel in aanloop naar als op de dag zelf actief. In gezamenlijkheid hebben zij ruim 1.700 uren besteed aan de organisatie van de Dag van het Kasteel. Vanwege het grote succes is besloten om ook in 2016 een Dag van het Kasteel te houden, de voorbereidingen daarvoor zijn in 2015 al gestart.

Project De Groene Loper

Erfgoedhuis Zuid-Holland heeft namens een aantal gemeenten in de Landgoederenzone Zuid-Holland eind 2014 het projectvoorstel *De Groene Loper* ingediend. Dit project kwam in 2015 tot uitvoering en behelst het realiseren van in het veld gemarkeerde landgoed wandelroutes door het zuidelijke deel van de Landgoederenzone (in de gemeenten Wassenaar, Voorschoten, Leidschendam-Voorburg en Rijswijk). De wandelroutes sluiten zo veel als mogelijk aan op het wandelknooppuntennetwerk van de provincie Zuid-Holland en bieden mogelijkheden voor verschillende doelgroepen van wandelaars. Langs de routes worden informatiepanelen geplaatst en er wordt een mobiele website ingericht. Beide middelen zijn gericht op het bieden van informatie over de kastelen, landgoederen en buitenplaatsen die men op de routes tegenkomt. Het project loopt door in 2016. In 2015 kwam de projectgroep drie maal bijeen. EGH is houder van het project en voert de projectorganisatie, bereidt de bijeenkomsten voor, legt verslag en voert de financiële administratie.

Project Kwaliteitsimpuls Zocherparken

Erfgoedhuis Zuid-Holland heeft namens een aantal gemeenten in de Landgoederenzone Zuid-Holland eind 2014 het projectvoorstel *Kwaliteitsimpuls Zocherparken* ingediend. Het project behelst het onderzoeken van landgoedparken in de Landgoederenzone Zuid-Holland die zijn ontworpen door telgen uit de familie Zocher ten einde het ontwerpidee van de Zochers te achterhalen en te benoemen. Dit met als doel om een handboek samen te stellen voor degenen die zich bezighouden met instandhouding en daadwerkelijk beheer van de parken. Het project kent ook een publieksgerichte component om de kwaliteiten van de parkaanleggen van de Zochers voor het voetlicht te brengen bij een breed publiek en zo interesse en draagvlak te creëren voor dit erfgoed. Het project loopt door in 2016. Het project kent een project- en een klankbordgroep. In 2015 kwam de projectgroep vier maal bijeen. De officiële aftrap van het project was toen de klankbordgroep voor de eerste maal bijeen kwam op De Paauw in Wassenaar op 17 juli. Er werden persberichten verzonden die in verschillende lokale kranten, de digitale site van het blad Monumenten en de Erfgoedstem werden gepubliceerd. Daarnaast is er een artikel over het project verschenen in Het Tuinjournaal. Op 8 december kwam de klankbordgroep voor de tweede maal bijeen en werd voorafgaande aan de bijeenkomst een excursie naar het Agnetapark in Delft georganiseerd. EGH is houder van het project en voert de projectorganisatie, bereidt de bijeenkomsten voor, legt verslag en voert de financiële administratie.

Project Landgoederen en WOII

Eind 2014, begin 2015 heeft EGH zeven korte filmpjes over landgoederen en buitenplaatsen laten produceren onder de titel Verhalen uit de Landgoederenzone. In het verlengde hiervan heeft EGH in 2015 een project voorbereid dat beoogd twaalf verhalen vast te leggen in korte filmpjes die handelen over de wederwaardigheden van landgoederen en buitenplaatsen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Inmiddels is bekend dat het project is opgenomen in het Maatregelenpakket Erfgoedlijnen 2016 en dus in 2016 kan worden uitgevoerd.

Project Ruimtelijk beeld van de Landgoederenzone Zuid-Holland

In opdracht van PZH werkt H+N+S aan een rapportage Ruimtelijk beeld van de Landgoederenzone. EGH heeft ten behoeve van het onderzoek Informatie en beeldmateriaal aan H+N+S geleverd en heeft zitting gehad in de projectgroep/klankbordgroep. De projectgroep/klankbordgroep is acht maal bijeen geweest. De rapportage wordt begin 2016 opgeleverd.

Project Economische dragers Zuid-Hollandse Landgoederen en Buitenplaatsen

PZH heeft ProBos opdracht gegeven om onderzoek te doen naar de economische dragers van Zuid-Hollandse landgoederen en buitenplaatsen. De opdrachtformulering is mede tot stand gekomen na overleg met EGH. Een onderdeel van de opdracht was de organisatie van een symposium. EGH heeft hierover op 22 september overleg gevoerd met Patrick Jansen, directeur van ProBos, en input geleverd. Het symposium vond plaats op 25 november in De Paauw in Wassenaar. Evelien Masselink van EGH trad op als dagvoorzitter.

Landschapstafel Duin Horst en Weide

EGH is gevraagd als partner van de Landschapstafel Duin Horst en Weide. In die hoedanigheid heeft EGH in drie sessies input geleverd voor het formuleren van drie projecten (landgoederen, agrarisch erfgoed en de Vliet) die zijn opgenomen in het meerjarenprogramma van de landschapstafel. Daarnaast heeft EGH de drie bijeenkomsten van de Landschapstafel bijgewoond.

Erfgoedlijn Limes

Ondersteuning erfgoedtafel

Erfgoedhuis Zuid-Holland is penvoerder voor deze erfgoedlijn, organiseert de netwerkbijeenkomsten en onderhoudt de contacten met de stakeholders. Tevens verzorgt Erfgoedhuis Zuid-Holland de verslaglegging van de bijeenkomsten en

begeleidt de stakeholders die projectvoorstellen opstellen en indienen. Zo was er vooroverleg over het projectvoorstel publicatie Limes op 8 mei en overleg over het projectvoorstel voor Leidschendam-Voorburg op 31 augustus.

Netwerkbijeenkomsten

In 2015 werden drie netwerkbijeenkomsten georganiseerd. Op 13 maart vond de eerste bijeenkomst plaats in het Archeon. Deze bijeenkomst sloot aan op de opening van de eerste (van vier) Limes tentoonstelling in het Archeologisch Zuid-Holland. Op 12 juni werd de tweede bijeenkomst in Museum Swaensteyn te Voorburg en op 18 september de derde bijeenkomst in Museum Meermann in Den Haag georganiseerd. Tijdens de laatste bijeenkomst werden de deelnemers in de gelegenheid gesteld om de tentoonstelling te bezoeken die het museum heeft samengesteld met oudheden uit de collectie die zijn toegeschreven aan de Brittenburg.

Wisseltentoonstellingen Limes in het Archeologisch Zuid-Holland

Op de tentoonstellingsruimte op de vide van het Archeologisch Zuid-Holland worden in 2015 en 2016 vier tentoonstellingen over de Romeinse Limes in Zuid-Holland ingericht. De eerste twee vonden in 2015 plaats. EGH is betrokken bij de totstandkoming van de tentoonstellingen (zowel inhoudelijk als organisatorisch). De eerste tentoonstelling was gewijd aan Alphen aan den Rijn en werd in aanwezigheid van circa 70 gasten op 13 maart geopend door gedeputeerde Han Weber en wethouder Kees van Velzen van Alphen aan den Rijn. In de tweede tentoonstelling staat Voorburg centraal. Deze tentoonstelling werd geopend op 9 juli door gedeputeerde Rik Janssen en wethouder Frank Rozenberg van de gemeente Leidschendam-Voorburg. Er waren circa 60 aanwezigen bij de opening. Na afloop van de tentoonstellingen worden deze digitaal beschikbaar gesteld op de website van het Archeologisch Zuid-Holland.

Erfgoedlijn Oude Hollandse Waterlinie

Ondersteuning erfgoedtafel

De erfgoedtafel is in 2015 vier maal bijeengekomen. EGH was vertegenwoordigd tijdens de bijeenkomsten. In 2015 werden drie digitale nieuwsbrieven samengesteld en verzonden naar 75 verzendadressen. Voor de Oude Hollandse Waterlinie werden een Facebookpagina en een Twitteraccount aangemaakt en vormgegeven.

Ondersteuning projecten derden

EGH verschaftte cultuurhistorische input voor diverse projectvoorstellen die door de partners van de Erfgoedtafel zijn voorbereid en ingediend. Het gaat om de volgende projecten van Stichting het Groene Hart:

- Oude Hollandse Waterlinie 350 jaar. EGH had zitting in de projectgroep die driemaal bij elkaar kwam.
- Informatieborden Oude Hollandse Waterlinie. EGH verzorgde de tekst- en beeldredactie. De borden zijn geplaatst op de volgende locaties: Zouweboezem bij Sluys (Zederik), Schans Altelaat (Alphen aan den Rijn), Enkele Wiericke (Bodegraven-Reeuwijk), Fort Gouwse Sluys (Alphen aan den Rijn) en De Groene Jonker (Nieuwkoop).
- Advisering historische beplanting vestingwerken Nieuwpoort, gemeente Molenwaard.
- Advisering aanlichting inundatiekanaal Nieuwpoort, gemeente Molenwaard.

Project Glossy Oude Hollandse Waterlinie

EGH stelde de Glossy Oude Hollandse Waterlinie samen (i.s.m. Stichting Groene Hart & S&V). De Glossy verscheen als special van Het Groene Hart Magazine (uitgave maart 2015). Het eerste exemplaar werd op 6 maart in ontvangst genomen door gedeputeerde Han Weber in het Gemaal De Hoge Boezem achter Haastrecht. Hierbij waren 83 gasten aanwezig.

Project Vouwkaart Oude Hollandse Waterlinie

In november is een aanvang gemaakt met het project Vouwkaart Oude Hollandse Waterlinie. De Vouwkaart verschijnt in april 2016. De oplage is 7.500. In dat kader is op 24 september een presentatie gegeven tijdens een avondbijeenkomst voor ondernemers die linieproducten willen gaan aanbieden (locatie: Zilvermuseum te Schoonhoven). Er waren 24 deelnemers.

A3. Beleving door publieksbereik

De activiteiten voor publieksbereik vallen buiten de erfgoedlijnen en zijn onder te verdelen in communicatieactiviteiten en activiteiten op gebied van ondersteuning en deskundigheidsbevordering.

Communicatie

Nieuwsbrieven

De digitale nieuwsbrief Erfgoed & Beleving is vier keer verstuurd, naar circa 1600 mensen in het werkveld van musea, archieven, historische verenigingen en andere. Daarnaast zijn ter promotie van de vrijwilligerscursussen in totaal negentien nieuwsbrieven verstuurd naar steeds bijna duizend contacten.

Provinciale Archeologische Kroniek

De Archeologische Kroniek bevat informatie over vondsten en opgravingen in Zuid-Holland. De Kroniek over 2014 is in september 2015 gepubliceerd op www.geschiedenisvanzuidholland.nl en extra onder de aandacht gebracht op de Netwerkdag Archeologie op 26 september 2015. Om de Kroniek ook voor een breed publiek toegankelijk te maken is in de nieuwe editie meer aandacht besteed aan *human interest*. Zo is onder meer een interview met een vrijwilliger van een archeologische vereniging opgenomen.

Deskundigheidsbevordering

Studiemiddagen

Samen met het Nationaal Archief en PZH is op 22 juni een succesvolle studiemiddag georganiseerd over de Zuid-Hollandse archiefcollecties die worden bewaard bij het Nationaal Archief. Twee experts van het Nationaal Archief en de provinciearchivaris van PZH lieten de deelnemers kennismaken met een keur aan archieven en gaven tips over het doen van onderzoek. In verband met de grote belangstelling voor de bijeenkomst werd op 29 juni een extra bijeenkomst georganiseerd, die ook helemaal vol zat. Daarnaast is samen met de *Vereniging voor Musea in Zuid-Holland (VMZH)* is een middagprogramma verzorgd met de kick off van het nieuwe cursustraject *Netwerkaanpak Erfgoedvrijwilligers* met verschillende kennissessies op 20 april. De VMZH wordt administratief en inhoudelijk ondersteund door het EGH. De *Kring van Zuid-Hollandse Archivarissen* werd ondersteund bij onder meer een discussie- en informatieve bijeenkomst voor leden over het e-depot. Met Tympaan werd een studiedag georganiseerd over *(erfgoed)vrijwilligers en de Participatiewet* en WMO op 20 januari 2015 in het RMO. Ook De Groene Motor was hierbij betrokken.

Vrijwilligerscursussen

De vrijwilligersprojecten van Fonds 1818 en Mondriaanfonds (zie ook p. 21) zorgen voor een constante stroom cursussen. Samen met De Groene Motor is in 2014 de aanzet gedaan om een aparte website op te zetten voor zowel natuur als erfgoedvrijwilligers, genaamd www.zelfdoeninerfgoedengroen.nl. Deze website is in 2015 uitgebreid tot een interactieve website waarin het cursusaanbod gedigitaliseerd verwerkt kan worden. Het EGH onderhoudt de website samen met DGM, bewaakt de kwaliteit van de erfgoedcursussen en begeleidt de eigen docenten binnen de boekjaarsubsidie. De organisatie van de cursussen de kosten van de docenten en alle andere kosten worden door de fondsen gedragen.

Advisering erfgoedinstellingen

De erfgoedconsulenten gaven meer dan 90 adviezen aan erfgoedinstellingen via de helpdesk, werkbezoeken en kortlopende adviezen.

B. Beschermen en benutten van erfgoed

Het *beschermen* en *benutten* van erfgoed neemt 29% van de uren van het EGH in beslag. Deze werkzaamheden bestaan uit: de ondersteuning van wettelijke erfgoedtaken van gemeenten (B1), de archeologie van Zuid-Holland (B2) en cultuurhistorische waarden en ruimtelijke kwaliteit (B3). Ook de aandacht voor de molens en de activiteiten voor het Molennetwerk ZH vallen binnen deze uren (B4).

B1. Ondersteuning (wettelijke) erfgoedtaken gemeenten

De ondersteuning van de wettelijke erfgoedtaken gemeenten omvat naast deskundigheidsbevordering via informatiebijeenkomsten, werkbezoeken, advisering en ook netwerken.

Communicatie

Nieuwsbrieven

Er zijn in 2015 zes nieuwsbrieven en vier nieuwsflitsen verzonden door Erfgoed & Ruimte. Iedere nieuwsbrief wordt verstuurd naar 826 geïnteresseerden.

Deskundigheidsbevordering

Informatiebijeenkomsten

2015 organiseerde de afdeling Erfgoed en Ruimte vier informatiebijeenkomsten: Erfgoed & Duurzaamheid in Museum Swaensteyn te Voorburg (28 deelnemers), Erfgoed & Water in Weizigt te Dordrecht (11 deelnemers), Erfgoed & Publieksbereik in Streekmuseum Krimpenerwaard (geannuleerd wegens onvoldoende interesse) en Erfgoed & Omgevingswet in De Dijck, Woubrugge (29 deelnemers). Daarnaast werd een cursus Actualiteiten en Ontwikkelingen georganiseerd, die helaas wegens onvoldoende aanmeldingen is geannuleerd.

Programmacommissie ErfgoedAcademie

EGH heeft tot en met september zitting gehad in de Programmacommissie van de ErfgoedAcademie. De programmacommissie is verantwoordelijk voor het cursusprogramma dat jaarlijks wordt aangeboden. Het programma omvat cursussen over specifieke onderwerpen (zoals herbestemming, toezicht en handhaving, duurzaamheid etc.) en de zogenaamde cursusedagen Actualiteiten en Ontwikkelingen. Alle cursussen zijn bedoeld voor gemeentelijke ambtenaren en anderen die op het terrein van het cultureel erfgoed werkzaam of actief zijn. De programmacommissie kwam tot oktober in 2015 drie maal bijeen.

Informatiestand Restauratiebeurs

De provinciale steunpunten hebben evenals bij voorgaande edities een gezamenlijke informatiestand ingericht op het zogenaamde "Kennisplein" van de Nederlandse Restauratiebeurs, die plaatsvond van 16 tot en met 18 april in de Brabanthallen in 's-Hertogenbosch. De stand werd onder meer bemand door medewerkers van EGH.

Ondersteuning

Werkbezoeken gemeenten

In 2015 zijn werkbezoeken afgelegd aan de gemeenten Alphen aan den Rijn, Bodegraven-Reeuwijk, Capelle aan den IJssel, Den Haag, Delft, Dordrecht, Gorinchem, Gouda, Katwijk, Leiden, Papendrecht, Rotterdam, Rijswijk en Vlaardingen.

Strategisch Netwerk Monumenten Delft

EGH heeft zitting in het Strategisch Netwerk Monumenten van de gemeente Delft. Het netwerk komt een aantal keer per jaar bijeen.

Advisering gemeenten

Aan de volgende gemeenten werd in 2015 een advies op maat gegeven:

- Gemeente Alphen aan den Rijn: project Toekomstperspectief Rijn- en Veenstreek. Deelname aan werkbijeenkomst voor burgers en raadsleden op 11 februari.
- Gemeente Alphen aan den Rijn: Bijdrage aan de totstandkoming van een nieuwe Erfgoedbeleid n.a.v. samenvoeging Rijnwoude en Boskoop. Het EGH is uitgenodigd voor een ambtelijk vooroverleg (24 juni) om traject te bespreken om Erfgoedbeleid bij breed publiek kenbaar te maken (burgerspraak). Die bijeenkomst vond plaats op 19 oktober.
- Gemeente Capelle aan den IJssel: De gemeente Capelle aan den IJssel was voornemens om de contouren van het voormalige Slot Capelle beter zichtbaar te maken. EGH heeft de gemeente hierover verschillende malen geadviseerd. Op 3 december werd na uitvoering van het herinrichtingsplan van deze kasteelplaats het Sloteland feestelijk geopend door wethouder Jean Paul Meuldijk.
- Gemeente Kaag en Braassem: Op uitnodiging van gemeente Leiden was EGH op 12 maart aanwezig op Startconferentie Kwaliteitsimpuls Leidse Ommelanden, Meerhoeve Oud-Ade.
- Gemeente Krimpenerwaard: Op uitnodiging was EGH op 8 december aanwezig bij Themabijeenkomst Erfgoedbeleid nieuwe gemeente Krimpenerwaard. Het gaat om harmonisering en modernisering van het gemeentelijke Erfgoedbeleid.
- Gemeente Oegstgeest/Vereniging Oud Oegstgeest (VOO): Incidentele hulp bij het opstarten van de samenwerking tussen gemeente en VOO om gemeentelijk Erfgoedbeleid te moderniseren, periode maart – juli.
- Gemeente Wassenaar: Op uitnodiging van de D66 fractie is 17 november gesproken over aanwijzing gemeentelijke monumenten (voor- en nadelen).

Afstemming met provincies en rijk

Overleg steunpunten

Het Eigen Overleg Steunpunten (EOS) is een overleg van de twaalf provinciale steunpunten. Tijdens dit overleg wordt kennis gedeeld, gezamenlijke activiteiten afgestemd en informatie uitgewisseld. In 2015 vond het overleg acht maal plaats.

Afstemming RCE

De steunpunten hebben twee maal per jaar afstemmingsoverleg met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Eén maal per jaar is er overleg van de steunpunten en de RCE op directieniveau.

B2. Archeologie

EGH ondersteunt gemeenten, (amateur)archeologen en andere betrokken binnen het archeologieveld in Zuid-Holland met onder andere netwerk- en informatiebijeenkomsten, adviezen en onderzoek. Ook ondersteunde EGH dit jaar bij de organisatie van de eerste editie van de Nationale Archeologiedagen.

Communicatie

Nieuwsbrieven

In 2015 zijn twee archeologische nieuwsbrieven verzonden aan ieder 237 verzendadressen.

Website

In 2015 is door EGH gewerkt aan het projectvoorstel voor een online Archeologieportaal. Deze ontsluit via één website de verschillende musea, collecties, archieven en andere instellingen die werken rond archeologie in Zuid-Holland. Daarnaast zal de website o.a. een evenementenkalender bevatten. De website heeft dus een overkoepelende ofwel 'portal'-functie.

Netwerk- en informatiebijeenkomsten

Discussiebijeenkomsten gemeenten

Er zijn in 2015 twee discussiebijeenkomsten voor de gemeentelijke archeologen georganiseerd, en wel op 16 februari en 19 oktober. De eerste bijeenkomst was gewijd aan het thema Archeologie en Publieksbereik, de tweede aan de Certificering van archeologische bedrijven. Naast deze thema's worden de bijeenkomsten ook benut om elkaar te informeren over actuele ontwikkelingen. Aan de bijeenkomsten nemen deel: de archeologen van de gemeenten met een eigen archeologische dienst (Den Haag, Delft, Dordrecht, Gouda, Katwijk, Leiden, Rotterdam, Rijswijk, Vlaardingen) en de omgevingsdiensten die taken verrichten voor gemeenten zonder een eigen archeologische dienst (Omgevingsdienst Midden Holland en West Holland). PZH en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed nemen eveneens deel aan de bijeenkomsten.

Archeologietafel Zuid-Holland

PZH heeft naar analogie van de erfgoedtafels ook een Archeologietafel Zuid-Holland in het leven geroepen. Deelnemers zijn de gemeenten met een gemeentelijke archeologische dienst en omgevingsdiensten die archeologische diensten verlenen aan gemeenten zonder een eigen archeologische dienst, alsmede de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. De Archeologietafel is bedoeld om in gezamenlijkheid op te trekken en beleid af te stemmen. EGH heeft zitting en stelt de verslagen samen. Daarnaast worden desgevraagd nota's en notities t.b.v. de Archeologietafel opgesteld. In 2015 betrof dit een Communicatieplan Archeologie Zuid-Holland en een notitie over het archeologiebestel in Zuid-Holland. De Archeologietafel kwam in 2015 drie maal bijeen.

Jaarlijkse netwerkdag

Daarnaast organiseerde EGH op 26 september de jaarlijkse netwerkdag voor archeologen in het Museon te Den Haag. De dag had thema Archeologie en Tweede Wereldoorlog. Keynootspeaker was Evert van Ginkel (TGV Teksten en Presentaties) over de bronnen die ons ten dienste staan als je onderzoek wilt doen naar WOII. De overige sprekers waren Erwin van Loo (Nederlands Instituut voor Militaire Historie) over historische bronnen, Arjen Bosman (The Military Legacy) over de ethische aspecten, aandacht voor context en de wisselwerking tussen materiële resten, Ruurd Kok (RAAP) over het AWN-onderzoek naar een Canadees kampement op het terrein van Oud-Poelgeest en Gert-Jan van Rijn (Museon) over de Atlantikwall tentoonstelling in het Museon. De AWN werkgroep Tweede Wereldoorlog presenteerde tijdens de netwerkmomenten publicaties en vondsten. Er waren in totaal 70 aanwezigen.

Regionale Archeologische Werkgemeenschappen

EGH onderhoudt contacten met de Regionale Archeologische Werkgemeenschappen en bespreekt met hen actuele ontwikkelingen en ondersteunt de werkgemeenschappen waar nodig en mogelijk. In 2015 zijn er twee bijeenkomsten

geweest, en wel op 28 mei en 29 oktober. Het aantal bijeenkomsten per jaar is op verzoek van de Regionale Archeologische Werkgemeenschappen teruggebracht van drie naar twee. Bij de bijeenkomsten is ook PZH vertegenwoordigd.

Ondersteuning

Publieksbereik gemeenten

In het kader van het thema Archeologie en Publieksbereik bezocht PZH, daarbij gesecondeerd door EGH, de gemeentelijke archeologische diensten en de omgevingsdiensten die deelnemen aan de Archeologietafel. De ronde was bedoeld om in beeld te brengen wat gemeenten en omgevingsdiensten doen op het vlak van publieksbereik en te sonderen waar eventuele behoeften lagen. De uitkomsten van de bezoeken vormden bouwstenen voor het door EGH opgestelde Communicatieplan Archeologie Zuid-Holland.

Monitor archeologiebeleid

EGH houdt daarnaast de monitor bij van de stand van zaken met betrekking tot het archeologiebeleid van de Zuid-Hollandse gemeenten. Eén keer per jaar wordt een enquête uitgezet onder de contactambtenaren archeologie om de bijgehouden informatie te actualiseren. In 2015 zijn in de enquête voor de eerste keer vragen opgenomen over de inschakeling van vrijwilligers en gemeentelijke activiteiten op het gebied van Archeologie en Publieksbereik.

Nationale Archeologiedagen (buiten werkplan)

De Stichting Nationale Archeologiedagen heeft het initiatief genomen om jaarlijks de Nationale Archeologiedagen te organiseren. In 2015 vonden deze dagen voor de eerste keer plaats op 16, 17 en 18 oktober in de provincies Noord- en Zuid-Holland en Utrecht (als pilot). Hieraan werd in Zuid-Holland door tal van organisaties en overheden deelgenomen (PZH, gemeenten met een eigen archeologische dienst, Archeon, de AWN etc.). Erfgoedhuis Zuid-Holland heeft partijen aangeschreven met de vraag deel te nemen en in samenwerking met de Stichting Nationale Archeologiedagen een startbijeenkomst georganiseerd op 2 juli om potentiële deelnemers te interesseren, te enthousiasmeren en te informeren. Daarnaast heeft Erfgoedhuis Zuid-Holland de activiteiten in het Archeologiehuis Zuid-Holland mede vorm gegeven. In totaal hebben de dagen zo'n 20.000 bezoekers getrokken.

B3. Cultuurhistorische waarden en ruimtelijke kwaliteit

Wat betreft cultuurhistorische waarden en ruimtelijke kwaliteit ligt de nadruk op de thema's *molens* en *herbestemming*. EGH voert de coördinatie van het Molennetwerk ZH. Het Molennetwerk zet zich in voor moleneigenaren, molenaars en andere betrokkenen bij molens in de provincie Zuid-Holland. De belangrijkste aandachtspunten hierbij zijn: vrijwilligersbeleid, omgeving van de molen, verhoging bezoekersaantallen en een betere samenhang met andere monumenten. Daarnaast besteedt het Molennetwerk aandacht aan actuele thema's, zoals nieuwe beheersvormen en financieringsmogelijkheden. In het nieuwe beleidsprogramma van PZH is daarnaast een extra accent gelegd op het thema herbestemming. In 2015 zijn hiervoor de eerste voorbereidingen getroffen. In 2016 zal deze nadruk op "transitie en herbestemming" verder worden doorgevoerd.

Vorbereidingsprojecten Herbestemming

Inventarisatie herbestemmingobjecten

PZH heeft Erfgoed.nu opdracht gegeven om potentiële herbestemmingobjecten in Zuid-Holland in beeld te brengen. Erfgoedhuis Zuid-Holland heeft op verzoek van Erfgoed.nu input geleverd.

Projectvoorstel Herbestemming

Op verzoek van PZH is eind 2015 gewerkt aan een projectvoorstel Herbestemming in Zuid-Holland. Het project moet in 2016 van start gaan en beoogt de kennis van en interesse voor herbestemming van cultuurhistorisch erfgoed te vergroten. Ter voorbereiding zijn besprekingen gevoerd met PZH op 14 augustus en 23 oktober.

Communicatie

Nieuwsbrieven

De digitale nieuwsbrief voor het molenveld verscheen vier keer en werd verstuurd naar tachtig mailadressen.

Sociale media

Een speciale Facebookpagina is ingericht voor het Molennetwerk ZH. Deze is bedoeld als portal voor kennis- en informatie-uitwisseling. In december had de pagina 262 Likes. Daarnaast heeft het Molennetwerk ZH een Twitteraccount. In december had deze 293 volgers. Ook is in 2015 gestart met Instagram om mooie beelden van Zuid-Hollandse molens en details van molens te delen. In december waren er 22 volgers.

Website Molennetwerk

Op de EGH website is een pagina ingericht voor het Molennetwerk met een link naar de pagina op de website van Landschap & Erfgoed Zuid-Holland. In 2015 had de pagina op de website van LEZH 1.189 bezoekers.

Websites overig

EGH onderhoudt de websites www.religieuserfgoed-zh.nl en www.landgoedenbuitenplaats-zh.nl. De website Religieus Erfgoed ZH werd in 2015 in totaal 1.483 keer bezocht. De website Landgoed en Buitenplaats ZH werd in 2015 in totaal 18.297 keer bezocht.

Informatiebijeenkomsten

Jaarlijkse netwerkbijeenkomst

Op 5 november vond de de jaarlijkse bijeenkomst van het Molennetwerk plaats in het Utopa Weeshuis te Leiden. Naast voordrachten over monumentale waarden, kleurgebruik in molens en het molenbeleid van PZH, was er ook ruimte voor een bezoek aan de molens De Put, De Valk en De Heesterboom. De bijeenkomst werd afgesloten met een borrel bij restaurant Woods en werd door 84 deelnemers bijgewoond.

Regiobijeenkomsten

De regiobijeenkomst voor moleneigenaren in Zuid-Holland Zuid die stond gepland op 18 juni in de molen Kyck over den Dyck in Dordrecht is vanwege het lage aantal aanmeldingen niet doorgegaan. De voorbereidende werkzaamheden zijn vanzelfsprekend wel uitgevoerd.

Middagsymposium Meedoen in Erfgoed en Groen

Op 20 januari vond het middagsymposium "Meedoen in Erfgoed en Groen" plaats bij het RMO in Leiden, dat werd georganiseerd in samenwerking met De Groene Motor, Tympaan Instituut en JSO. Er waren voordrachten van Jos de Wit (Tympaan Instituut), Judith Tegelaers (Erfgoedhuis Zuid-Holland) en keynote speaker Suzanna Jansen (Het pauperparadijs). Verder vond een forumdiscussie plaats. Er waren 52 deelnemers.

Presentatie Dorp Stad en Land

Op 10 november heeft EGH een presentatie "Duurzaamheid en herbestemming" verzorgd voor commissieleden van Dorp Stad en Land in het Groothandelsgebouw in Rotterdam.

Deskundigheidsbevordering

Advisering

Het Molennetwerk heeft een faciliterende en adviserende rol bij de samenwerking tussen Molenstichting Goeree Overflakkee en Stichting Molens Binnenmaas.

Helpdesk

In 2015 werden 24 korte adviezen verstrekt via de helpdesk van EGH aan leden van het Molennetwerk.
aantal korte adviezen/helpdesk: 24

Presentaties

Er zijn in 2015 door het Molennetwerk twee presentaties verzorgd, te weten 'Molennerven', op een bijeenkomst van het Molenplatform van de RCE op 19 november in Amersfoort, en 'Windmill yards', op het 14de TIMS symposium dat plaatsvond op 7 juni in Sibiu, Roemenië.

Vrijwilligersbeleid

Cursus Molengids

De cursus Molengids is in 2015 drie keer gegeven, namelijk voor nieuwe vrijwilligers van Molenstichting Goeree Overflakkee, voor nieuwe vrijwilligers van Molen De Roos in Delft en Molen De Hoop in Zoetermeer en voor nieuwe vrijwilligers van Molen Aeolus in Vlaardingen. In totaal werden 32 vrijwilligers tot gids opgeleid.

Cursus Sponsoring

Op 13 oktober organiseerde het Molennetwerk een cursus "Sponsoring", bestemd voor moleneigenaren en molenaars die zich met sponsorwerving (gaan) bezighouden. De cursus werd gevolgd door 11 deelnemers.

Molenbiotopen en groenbeheer

Informatiebijeenkomst molenbiotoop en groenbeheerplannen

Deze informatiemiddag op 30 april vond plaats op boerderij De Kapel in Rotterdam en had 42 deelnemers. Tijdens de middag werden praktijkvoorbeelden gegeven van molens met en zonder een groenbeheerplan, de voordelen van zo'n plan en de knelpunten bij de uitvoering. Tevens kregen de deelnemers de gelegenheid om een bezoek te brengen aan de Pendrechtse Molen. De omgeving van deze molen is recentelijk heringericht, waarbij de molen een functie heeft gekregen in de waterhuishouding van het gebied.

Project "Vrijwilligers in molenbiotopen" (buiten werkplan)

in het kader van project Meedoen in Historisch Groen, Groene Motor (gefinancierd vanuit PZH)

Dit project loopt in 2015 en 2016. Op drie locaties wordt gewerkt aan de opzet van een vrijwilligersgroep die helpt bij het groenonderhoud van de molenbiotoop. De locaties zijn: Geestmolen in Rijsaterwoude waar op de landelijke Natuurwerkdag op 7 november is gestart met het groenonderhoud, en enkele molens in Leiden (w.o. de Stadsmolen). Bij de laatste molens wordt in 2016 met een groep gestart aantal vrijwilligers (2 locaties): 32.

Project "Opstellen groenbeheerplannen bij molens" (buiten werkplan – ook qua uren - en gefinancierd vanuit PZH, motie 486)

Een groenbeheerplan beschrijft de huidige en gewenste situatie van het groen in een bepaald gebied. Het is een goed uitgangspunt voor gesprekken met betrokkenen over het groenonderhoud en hiermee een gezonde molenbiotoop. De subsidie maakte het mogelijk om op drie molenlocaties een groenbeheerplan op te laten stellen. Bij het molenveld in ZH is de vraag neergelegd. Uit de binnengekomen inzendingen zijn drie locaties gekozen: Westveense Molen, Woerdense Verlaat (gemeente Nieuwkoop), Molen De Hoop, Oud-Albas (gemeente Molenwaard) en Molen den Arend, Bergambacht (gemeente Krimpenerwaard).

C. Samenwerken in ‘Landschap en Erfgoed’

Erfgoedhuis Zuid-Holland en Het Zuid-Hollands Landschap hebben in december 2014 besloten een gezamenlijke stichting op te richten genaamd ‘Landschap & Erfgoed Zuid-Holland’, LEZH. Streven is om activiteiten en projecten op het grensvlak van erfgoed en landschap te ontwikkelen. Op donderdag 19 februari is de officiële samenwerking van Erfgoedhuis Zuid-Holland en het Zuid-Hollands Landschap formeel bekrachtigd tijdens een feestelijke bijeenkomst in een bunker in het Vinetaduin in Hoek van Holland. Gedeputeerde Han Weber ondersteunde het belang van deze samenwerking door zijn aanwezigheid bij dit moment.

Hieronder het verslag van de activiteiten van LEZH en De Groene Motor (DGM), het provinciale programma voor de ondersteuning van vrijwilligers die actief zijn in het landschap of met erfgoed. DGM wordt financieel mogelijk gemaakt door PZH en een bijdrage van de Nationale Postcode Loterij en loopt tot eind 2016. Er wordt nagedacht over voortzetting in de periode na 2016. DGM is de afgelopen twee jaar ondergebracht bij het samenwerkingsverband Landschap en Erfgoed Zuid Holland. Een volledig jaarverslag van LEZH is te vinden op de website www.landschapenerfgoedzuidholland.nl.

Communicatie

Website

Samen met De Groene Motor werd, ter ondersteuning van de erfgoed- en groene vrijwilligers, het interactieve platform *Zelf Doen in Erfgoed en Groen* gebouwd: www.zelfdoeninzh.nl. Hier kunnen vrijwilligers elkaar digitaal ontmoeten, kennis uitwisselen, deelnemen aan activiteiten zoals cursussen, een eigen groepspagina aanmaken, vacatures plaatsen e.d. Het platform beleefde zijn kick-off op de Natuurwerkdag op 7 november 2015 en had eind van het jaar 50 leden. De website ging begin november online, en derhalve zijn bezoekers nog niet echt representatief. Voorts werden bijeenkomsten voor de vrijwilligers in erfgoed en groen voorbereid zodat de site straks een ontmoetingspunt wordt waar werk, handen, kennis en klussen aangeboden en ingevuld kunnen worden.

Vrijwilligersondersteuning

Vrijwilligersdag 14 maart

De vrijwilligersdag is een jaarlijkse bedankdag voor alle vrijwilligers van erfgoed en groenorganisaties, die dit jaar op 14 maart 2015 werd georganiseerd op Landgoed Nieuw Leeuwenhorst. De animo was groot: er waren 237 deelnemers en daarnaast nog enkele tientallen op de reservelijst. Naast lezingen over erfgoed, werden er verschillende soorten wandelingen en workshops georganiseerd. Ondanks de barre kou was de sfeer hartverwarmend.

Natuurwerkdag

De Natuurwerkdag is het traditionele startschot voor werk in het natuurbeheer. Op 7 november waren er op 66 locaties maar liefst 1550 vrijwilligers in Zuid-Holland tegelijkertijd aan het werk met ondersteuning van De Groene Motor.

Voucherregeling

Speciaal voor kleine vrijwilligersinitiatieven is de Voucherregeling ontwikkeld. Nieuwe en bestaande vrijwilligersgroepen kunnen een geldbedrag van € 500,- of € 1.000,- aanvragen om hun doelen waar te maken. Er zijn in 2015 circa 100 initiatieven geholpen met een financiële bijdrage. De regeling loopt door tot in 2016.

Weidevogelbescherming

Ook verzorgde De Groene Motor het plantgoed, diverse landschapsbeheercursussen en opleidingen voor weidevogelbeschermers.

D. Monumentenwacht

De Monumentwacht ZH is onderdeel van EGH en zet zich actief in voor het onderhoud en daarmee behoud van monumenten. De Monumentenwacht doet dit voornamelijk door het in opdracht uitvoeren van talloze bouwkundige inspecties en het adviseren en begeleiden van opdrachtgevers.

Communicatie

In 2015 experimenteerde de Monumentenwacht met advertenties op de huizenwebsite www.funda.nl. Deze advertenties waren specifiek gericht op de doelgroep van potentiële monumenten eigenaars. De campagne heeft niet de gewenste resultaten opgeleverd en is daarom gestopt.

Dienstverlening

Inspecties

In 2015 zijn door 7 monumentenwachters 1.193 bouwkundige inspecties uitgevoerd, op een bestand van 2.717 monumenten. Het aantal aangemelde rijksmonumenten nam met 34 af naar 1.711 door het stopzetten van een gemeentelijke regeling en het omzetten van abonnementen naar contracten.

Quick Scans

De huizenmarkt kwam in 2015 voorzichtig weer in beweging, dit heeft tot een toename geleid van het aantal Quick Scans toe van 7 naar 12.

Begeleiding

Naast de Brim-begeleiding (7 rijksmonumenten) zijn er ook twee restauratie en onderhoud begeleidingstrajecten opgestart en zijn drie bestaande trajecten voortgezet. Er zijn in totaal 59 onderhoudsbegrotingen opgesteld voor particuliere (verenigingen van) eigenaren en andere partijen, een grote opdrachtgever was het Zuid Hollands Landschap met 52 opstallen.

Abonnees

Aantal lidmaatschappen

Het aantal abonnees van de Monumentenwacht is 2.717.

Entreekaarten restauratiebeurs

In plaats van de Abonneedag is dit jaar gekozen om kaarten voor de restauratiebeurs aan abonnees cadeau te geven. Hier hebben 25 abonnees gebruik van gemaakt.

E. Overige betaalde dienstverlening

De activiteiten onder hoofdstuk A en B vallen binnen de boekjaarsubsidie en worden uitgevoerd in opdracht van PZH. Daarnaast voert EGH ook aanvullende opdrachten uit voor PZH, zoals het beheer van het Archeologiehuis ZH. Ook werkt EGH op verzoek in opdracht voor bijvoorbeeld gemeenten, musea en fondsen.

Afdeling Erfgoed & Beleving

Rapporten over behoud en beheer van collecties

In opdracht van de gemeente Den Haag zijn in 2015 rapporten uitgevoerd over het behoud en beheer van collecties voor het Haags Historisch Museum en het Museon. Dit project loopt door in 2016. Ook het Maritiem Museum Rotterdam en Museum Boijmans van Beuningen hebben om rapportage over het behoud en beheer van de collecties gevraagd. Voor laatstgenoemde loopt het project eveneens door in 2016.

Museumregister

Het Museumregister heeft EGH gevraagd om audits uit te voeren bij diverse Zuid-Hollandse musea.

Dan doen we het zelf

“Dan doen we het zelf” is een tweejarig project van EGH en Fonds 1818 dat een vervolg kreeg voor de periode 2015-2016. Vrijwilligers van 96 erfgoedinstellingen, voornamelijk musea en historische verenigingen, kregen cursussen aangeboden op verschillende locaties en op drie manieren:

1. als reguliere cursus of workshop, toegankelijk voor alle vrijwilligers;
2. als cursus op maat, bedoeld voor vrijwilligers van één erfgoedinstelling en gegeven op de locatie van die erfgoedinstelling;
3. als *best practice* waarbij een gastheer of gastvrouw van een erfgoedinstelling op een interactieve wijze zijn/haar expertise deelde met de aanwezigen.

Bij de uitvoering waren medewerkers van het Erfgoedhuis, een externe projecttrekker, negen docenten, drie gastheren/dames van de erfgoedinstellingen en alle vrijwilligerscoördinatoren van de deelnemende erfgoedinstellingen betrokken. Daarnaast zijn de cursussen en docenten ook door consulenten van het Erfgoedhuis en een externe deskundige op kwaliteit beoordeeld. In 2015 zijn in totaal 19 cursussen georganiseerd waar in totaal 327 aanmeldingen voor kwamen en daadwerkelijk 300 vrijwilligers aan deelnamen. De waardering voor de cursussen was onverminderd hoog.

Tweejarig project ‘Netwerkaanpak Erfgoedvrijwilligers’

Daarnaast kon het Erfgoedhuis samen met de VMZH eenzelfde cursustraject opzetten voor vrijwilligers in de andere regio's van de provincie. Dit tweejarig project “Netwerkaanpak Erfgoedvrijwilligers” wordt gesubsidieerd door het Mondriaan Fonds, de J.E. Jurriaanse Stichting, Rabobank Gouwestreek, Rabobank Het Haringvliet en Rabobank Drechtsteden. Er zijn in dit cursustraject in 2015 voor ruim 200 cursisten 14 cursussen georganiseerd, waarvan 2 best practices. Alle cursisten ontvingen na afloop van de cursus een evaluatie. Deze is door 76% van de deelnemers ingevuld geretourneerd. Over het algemeen bleken de cursisten zeer tevreden over het aanbod: het gemiddelde rapportcijfers was een 8,4.

Afdeling Erfgoed & Ruimte

Archeologiehuis Zuid-Holland

In opdracht van PZH voert EGH het beheer van het Archeologiehuis Zuid-Holland, waarvan jaarlijks verslag gedaan in een apart document. Korthedshalve verwijzen wij voor de verslaglegging hiernaar. Daarnaast werd eind 2015 een artikel geschreven over het Archeologiehuis Zuid-Holland voor tijdschrift Monumentaal (verschijningsdatum 19 februari 2016).

Restauratie Opleidingsprojecten Zuid West

EGH voert op basis van een overeenkomst een aantal taken uit voor de Stichting Restauratie Opleidingsprojecten Zuid West, zoals de financiële administratie, het verzorgen van de subsidieaanvragen en het samenstellen van het financiële jaarverslag, de redactie van het jaarverslag en andere hand- en spandiensten. EGH woont de vergaderingen bij van het bestuur en de stuurgroep, bereidt deze voor en doet verslag. Het bestuur kwam bijeen op 19 februari en 11 december en de stuurgroep op 19 februari, 28 mei en 18 september.

Noordwijkerhout

Voor de gemeente Noordwijkerhout werd een redengevende omschrijving opgesteld voor een deel van het Bavocomplex. Dit als voorbereiding op de aanstaande herbestemming.

Molen van de Boezem achter Haastrecht

Op verzoek van Het Zuid-Hollands Landschap heeft EGH onderzoek verricht naar het woonhuisgedeelte van de 6de molen van de Boezem achter Haastrecht aangezien men het historisch interieur van het woonhuisgedeelte van de molen wil terugbrengen/reconstrueren. De resultaten van het onderzoek zijn verwerkt in een rapportages waarin adviezen en aanbevelingen zijn opgenomen.